

gyvenimo dalis. Neapgalvoti teiginiai, kad „beveik visi moksleiviai jau yra pabandę narkotikų“, „dideliuose miestuose svaiginasi visi“ ir pan., skatina ir tuos, kurie dar nebandė, neatsilikti „nuo mados“ ir „tapti šiuolaikiniu“.

- Neminėkite tikslių narkotikų kainų ar nelegalios prekybos jais nešamo pelno.
- Pateikite kuo daugiau informacijos, kur ieškoti psichologinės ir socialinės pagalbos.
- Atsisakykite visuomenę klaidinančių mitų apie narkotikus ir jų keliamas problemas (plačiau – interneto svetainės www.nkd.lt/visuomene rubrikoje „Suaugusiųjų mitai apie narkotikus“).

Daugiau informacijos – Narkotikų kontrolės departamento prie LR Vyriausybės interneto svetainėse www.nkd.lt ir www.nkd.lt/visuomene.

Konsultacijos internetu – Narkotikų kontrolės departamentas prie LR Vyriausybės visuomenei suteikia galimybę narkotikų vartojimo tema konsultuotis su geriausiais prevencijos, gydymo, reabilitacijos ir teisės sričių specialistais. Besidomintieji, užsukę į interneto svetainę www.nkd.lt/visuomene, gali užduoti klausimų rubrikoje „Specialisto klausk drąsiai“.

Narkotikų kontrolės departamento
prie LR Vyriausybės inf.

Ginčų sprendimas – teisinio švietimo galimybė

Teigdama, kad mokyklos – tai tokios bendruomenės, kurios galėtų ir turėtų būti asmens orumo ir skirtingumo, tolerancijos ir lygių galimybių pagarbos pavyzdys, Europos Tarybos 1985 m. gegužės 14 d. rekomendacija¹ Nr. R (85) 7 siūlo išugdyti socialinius įgūdžius spręsti konfliktus nesmurtiniu būdu. Ši nuostata labai aktuali Lietuvos mokykloms. Ne veltui 2010 m. kovo 22 d. memorandumu „Vaikystė be patyčių“² teigiama, kad jį pasirašantieji siekia keisti visuomenės kultūrinės ir vertybines nuostatas – netoleruoti smurtinio konfliktinių situacijų sprendimo.

Taigi iš šių nuostatų kyla pareiga išmokyti kiekvieną bręstantį žmogų civilizuotai spręsti iškilančius ginčus ir konfliktines situacijas, vertinti savo ir kitų poelgius. Ginčų sprendimo būdas mokykloje – geras jos pasišventimo teisingumui, lygybei ir taikai patikrinimas. Didelėje bendruomenėje neišvengiamai kyla asmeninių ginčų ar net konfliktų tarp moksleivių, darbuotojų, tarp darbuotojų bei moksleivių, darbuotojų bei tėvų ir t. t. Kiekvienoje bendruomenėje taip pat gali įvykti rimtų susidūrimų, muštynių ar net nusikaltimų (toliau visi jie apibendrintai vadinami ginčais).

Dauguma mokyklų turi nusistovėjusias formalizuotas ar neformalias tokių problemų sprendimo sistemas. Norisi pateikti tam tikrus samprotavimus, kurie iš dalies paremti Kartertono bendrojo lavinimo mokyklos Oksfordšyre³ (Didžioji Britanija) patirtimi.

PAGRINDINĖS NUOSTATOS, SPRENDŽIANT GINČUS

Svarbiausia, kad ginčai nebūtų traktuojami tik kaip pagrindinio mokyklos darbo trikdymai, su kuriais reikia greitai susidoroti ir kuo greičiau juos „palaidoti“, nesvarbu, koku būdu. Iš tikrųjų **ginčai yra priemonė**, leidžianti mokyklai patvirtinti savo vertybines nuostatas ir veiksmingai puoselėti moralinį tobulėjimą. Apie teisingumą, orumą, lygybę ir taiką moksleiviai sužino iš to, ką patys išgyvena, o ne iš svetimų lūpų. „**Daryk, kaip aš darau ir kaip sakau**“ yra toliaregiško vadovo šūkis, o „**Nedaryk, kaip aš darau, o daryk, kaip sakau**“ – bankrutavęs principas.

Negali būti savaime suprantama, kad bet kuris suaugęs žmogus geba geriau išspręsti ginčą negu pats moksleivis. Kaip tik dėl to mokykla turi sukurti savą ginčų sprendimo „reglamen-

tuotą procesą“, kuris skatintų tvirtai laikytis žmogaus teisių principų ir, juos nuolat taikant, rodytų teisingumo, lygybės ir taikos užtikrinimo pavyzdį.

Jei mokykloje vyrauja nuostata, kad laikas yra svarbesnis veiksnys negu teisingumas, tokiu atveju neteisingo sprendimo galimybė yra labai didelė. Klasikinis mokyklos sprendimas – bausti už nežymius nusižengimus visus, pasitaikiusius po ranka – grindžiamas įsitikinimu, kad „jei jie to ir nepadarė, tai vis tiek norėjo padaryti“. Kiti klasikiniai mokyklos principai yra šie: „Nė vienas vaikas nesako tiesos“, „Vienas suaugusiojo žodis vertas dviejų vaiko žodžių“, „Geriau nubausti dešimt nekaltų, negu paleisti vieną kaltą“.

Tokios kultūros mokykloje (dar vadinamoje „apgultąja“ mokykla) „užbraukiamos“ visos normalios procedūros, nes svarbiausia – išlaikyti valdžią. Kaip ir politinėje sistemoje, perėjimas nuo „apgultosios“ mokyklos prie „žmogaus teisių“ mokyklos turi būti nuoseklus ir pagrįstas patikimais principais.

Vietoje modelio „poelgis – tyrimas – bausmė“ Kartertono mokykloje diegiamas modelis „**poelgis – tyrimas (komunikacija) – sprendimas (komunikacija) – nuobauda/žalos atlyginimas (komunikacija)**“. Šis modelis atrodo sudėtingesnis, nes yra pritaikytas įvairiems ginčams, nesutarimams ir nusižengimams. Pagrindiniai naujo modelio principai yra šie: „**Kiekvienas yra nekaltas, kol jo kaltė neįrodyta**“; „**Skirkime faktus ir spėlojimus**“.

Taikant naują modelį, visų pirma reikia kruopščiai surinkti faktus. Ginčiuose tarp asmenų naudinga fiksuoti pagrindinius teiginius, kad būtų galima išryškinti svarbiausius nesutarimų punktus. Jei rimtą nusiskundimą moksleivui pateikia mokytojas, gerbiant jo profesinę atsakomybę, jis išklašomas pirmiausia. Moksleiviams sudaroma galimybė paaiškinti savo poelgį ir jo motyvus. Galima paprašyti nurodyti, moksleivių nuomone, **sažiningą liudininką, bet ne artimą draugą**.

Ginčo sprendimo arbitru (pirmininkaujančiuoju) turėtų būti vyresnis (amžiumi ar užimamomis pareigomis) darbuotojas arba toks asmuo, kuriuo abi pusės pasitiki ar net susitaria dėl kandidatūros. Arbitras, suteikdamas kiekvienai pusei galimybę nuosekliai išdėstyti reikalą, kad ir kaip būtų nelengva, turi išlikti neutralus.

Nagrinęjant moksleivių muštynių ar kitokio konflikto priežas-

¹ Recommendation No. R (85) 7 of the Committee of Ministers to Member States on Teaching and Learning about Human Rights in schools (Adopted by the Committee of Ministers on 14 May 1985 at the 385th meeting of the Ministers' Deputies). Internetinė prieiga – <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=605110&SecMode=1&DocId=686454&Usage=2>, žiūrėta 2010-04-14.

² Memorandumas „Vaikystė be patyčių“. Internetinė prieiga – <http://www.smm.lt/memorandumas/>, žiūrėta 2010-04-14.

³ Žmogaus teisės pagrindinėje mokykloje. Džeremis Kaningemas (Jeremy Cunningham). Internetinė prieiga – http://www.etib.lt/site_files/Svietimas%20apie%20zm.teises%20dalis%206%20skyrius.DOC, žiūrėta 2010-04-14.

tis, pirmiausia reikia **leisti atvėsti aistroms**. Fiziškai nukentėjusi pusė nebūtinai yra nekalta. Labai svarbus **tyrimo tonas**. Negalima demonstruoti pykčio ar priešiško įtariamajam, ypač atsargiai reikia naudoti moralinį spaudimą, norint išgauti prisipažinimą. Gerai žinoma, kad, būdami stresinės būsenos, žmonės prisipažįsta, ko nepadarė.

SPRENDIMAS

Sprendimas priimamas, kai visi ginčo ar incidento dalyviai sutinka, kad **tyrimas baigtas**. Pasieltas kompromisas ar atsiprašymas sudaro galimybę visų dalyvių atsiklausti, ar jie **sutinka, kad reikalas yra išspręstas**, ir, jeigu tai patvirtinama, susitarimą galima užbaigti simboliniu ženklu, pavyzdžiui, rankos paspaudimu ar raštišku dokumentu apie ateities ketinimus. Ar **atgaila yra nuoširdi**, galima suprasti iš to, kaip pažeidėjas kalba apie nusižengimą ir viešą įsipareigojimą jo nekartoti. **Kai kuriais atvejais nereikia siekti nuostolių atlyginimo ar bausmės – veiksmingiausias gali būti atidėtas bausmės skyrimas**. Sprendimą galima susieti su įsipareigojimu ar papildoma sutartimi. Kad sutartis būtų verta sutarties vardo, turi būti numatyta galimybė ją **priimti arba jos nepriimti**. Sutarties sąlygos turi būti labai aiškios ir išdėstytos raštu. Vienas iš sutarties privalumų – trumpalaikių tikslų ir tiesioginės paskatos už jų pasiekimą numatymas. Pavyzdžiui, žlugdančio pamokos moksleivio elgesį galima vertinti taškais už kiekvieną pamoką. Per tam tikrą laiką palnytų taškų suma gali suteikti kokią nors ypatingą, jo geidžiamą privilegiją.

Sutartys yra veiksmingos, jeigu pagrindinis tikslas teigiamas, aiškus bei priimtinas visoms pusėms ir jeigu paskata verta susitariančiojo pastangų. Kadangi mokyklų galimybės tinkamai atlyginti už pastangas yra nedidelės, geriausia į sutartį įtraukti tėvus. Tačiau šiuo atveju iškyla grėsmė – jei tėvai jos nepalaiko ar nesupranta, sutartis žlunga.

Jei rimtai nusižengiama mokinio ar mokyklos vidaus tvarkos taisyklėms, tada pažeidžiamos kitų bendruomenės narių teisės, kaip antai, nuosavybės teisė, teisė taikiai (ramiai) mokytis. Juk taisyklės gina visų teises ir nustato pareigas. Todėl labai svarbi komunikacija, t. y. ryšio tarp pagarbos visiems ir konkretaus nusižengimo, tarp netinkamo poelgio ir bendruomenės nustatytos tvarkos bei rimties sutrikdymo aiškinimas.

ŽALOS ATLYGINIMAS

Žalos atlyginimas yra skolos gražinimas arba poelgiu padarytos skriaudos atitaisymas.

Ne visada įmanoma atlyginti fizinę ar dvasinę žalą. Galima sumokėti už vagystę ar nuosavybės sugadinimą, bet kaip išpirkti užgaulią pastabą, patyčias ar sąmoningą bauginimą žodžiu. Mokykla tokiu atveju veikia kaip tarpininkas, nes mokyklos žmogaus teisių kodekso pažeidimas, bendruomenės nario įžeidimas ar pažeminimas taip pat yra smūgis bendruomenės savigarbai ir moralei.

Pažeidimai atima daug energijos, laiko, griaua draugiškus santykius. Todėl visiškai **moralu laukti, kad pažeidėjas bent šiek tiek atlygintų mokyklai savo naudinga veikla/darbu**. Be to, pats kaltininkas tokiu būdu įgyja **galimybę ugdyti savigarbą**, kurios trūkumas dažniausiai ir yra pagrindinė nusižengimų priežastis. Bendruomenei naudingas darbas – mokyklos aplinkos tvarkymas, švaros palaikymas, teritorijos priežiūra, remontas, talkinimas pagalbiniam personalui, raštų tvarkymas, pagalba lankytojams ir jaunesiems moksleiviams.

Visgi svarbiausia yra komunikacija, t. y. nuolatinis aiškinimas, kad kaltę atperkančiojo naudinga veikla ugdo kaltojo savigarbą atsakyti už savo poelgius, bent iš dalies atlygina nukentėjusiajam ir bendruomenei padarytą žalą.

NUOBAUDOS

„Niekas neturėtų patirti žeminančio elgesio ar bausmės.“ Kiekvienas, perskaitęs šią Europos konvencijos nuostatą, su-

pras, kad moralinio asmens tobulėjimo siekiančiose mokyklose negali būti žeminamas žmogus ir taikomos fizinės bausmės. Žodį „žeminantis“ galima paaiškinti kaip siekimą išjuokti, sumažinti asmens vertę ir savęs vertinimą aplinkinių akyse ar sužadinti gėdos jausmą. Žeminančios bausmės gali būti šios: sarkastiškos pastabos, priverstiniai atsiprašymai, asmeninė panieka, beprasmės užduotys. Tačiau tai, kas iš tikrųjų žemina, labai priklauso nuo aplinkybių, todėl, be abejo, kiekviena nuobauda gali būti interpretuojama įvairiai.

Nuobaudos – **bendruomenės pasiryžimo** nesitaikstyti su jos kodekso pažeidimais **simbolis**. Jos turi aiškiai įspėti ir sulaikyti galimus pažeidėjus. Mokyklos tikslas – **sukurti atmosferą**, kurioje net objektyviai švelnios nuobaudos, pavyzdžiui, kai kurių lengvatų panaikinimas, būtų traktuojamos labai rimtai ir retai taikomos. Teisės sociologijos įrodyta, kad **mažėjančio veiksmingumo dėsnis veikia visas dažnai taikomas nuobaudas, net jei iš pradžių jos ir atrodo labai griežtos**. Ne nuobaudos dydis, o atsakomybės neišvengiamumas yra vienas iš pagrindinių nusižengimų skaičių mažinančių veiksniai.

Kartertono mokyklos vadovas skeptiškai vertina nustatytas bausmių sistemas, kai už tam tikrą nusižengimą skiriama tam tikra bausmė. Visada reikia turėti omenyje ankstesnius asmens poelgius ir bet kurį nusižengimą vertinti, atsižvelgiant į bendro asmens tobulėjimo kontekstą (jo sėkmes, įtaką aplinkiniams ir kitus privalumus). Su atskiru individu elgtis kaip su bedvasiu numeriu ar baltu lapu neleidžia asmenų lygybės ir nuobaudos individualumo principai.

Viena iš valstybės milžiniškos centralizuotos teisingumo sistemos silpnųjų yra ta, jog susidaro įspūdis, kad ji veikia, nepaisydama individų, kurių naudai ji sukurta. Mokyklos bendruomenė, pasinaudodama palyginti mažu narių skaičiumi, turi užtikrinti gerą komunikaciją, kuri palaikytų mokyklos dvasią ir pagarbą jos taisyklėms. Svarbiausia nepamiršti nukentėjusios pusės ir pastangų pažeidėją grąžinti į doros kelią. **Nukentėjusieji turi įsitikinti, kad mokykla dirba jiems**, o ne tik demonstruoja kažkokią abstrakčią teisių ir pareigų sistemą. Reikia siekti, kad jie, kiek įmanoma, dalyvautų, sprendžiant incidentus, o jų patirta žala būtų gerbiama, įvardijama ir vienu ar kitu būdu atlyginta.

Atidumas šių žmonių nuoskaudoms užtikrins jų pagarbą mokyklai. Kitu atveju, pamiršti žmonės galėtų pasakyti: „**Kai man buvo sunku, niekas manimi nesirūpino, kodėl turėčiau rūpintis kitais?**“

KOMUNIKACIJA SU TĖVAIS

Tėvai yra labai svarbūs dalyviai, sprendžiant bet kokį jų vaiko klausimą. Tėvų mintis ir patarimus reikia išklausti. Gali pasitaikyti atveju, kai reikės labai daug dirbti, norint juos įtikinti savo veiksmų teisingumu.

Tėvai dažnai nori taikyti savo bausmes, kurios gali būti griežtesnės arba ne tokios griežtos kaip mokyklos bausmės. Reikia pabrėžti, kad nuolatinė ir normali mokyklos praktika palaikyti su tėvais atvirus ir draugiškus ryšius bent jau sudaro sąlygas išsamiai aptarti šiuos dalykus. Dažniausiai su tėvais galima susitarti dėl priimtinausių bendrų veiksmų.

Kartais kyla pagunda išspręsti konfliktą mainais už iš vaiko gaunamą informaciją ar prisipažinimą, pažadėjus, kad tėvai nieko nesužinos. Tai pavojinga, nes pažeidžiamos tėvų teisės. Paslaptis galima pateisinti **tik ypatingais atvejais**, kai įtariama, kad vaikas šeimoje patiria smurtą.

Taigi, galima teigti, kad klasėje gaunamos žinios ir įgūdžiai neteks prasmės, jei net mokykloje žmogaus teisės nebūs praktiškai įgyvendinamos. Mokymas nuo mažų dienų atsakyti už savo poelgius bei civilizuotai spręsti išskylančius ginčus leis suformuoti įgūdžius taip elgtis ir suaugus.

Vidmantas JURGAITIS

Mykolo Romerio universiteto Administracinės teisės ir proceso katedros lektorius, jurgaitis@muni.eu